

Några litterära värmlandska brottsplatser

Där det finns människor begås brott. Så även i Värmland.

Historier om brott läser många med förtjusning, vare sig det gäller beklaglig verklighet eller verklighetsflyktande fiktion. Den sistnämnda varianten är givetvis på många sätt att föredra – om inte annat, så för att brottslingarna i stort sett alltid åker fast. Så är också kriminallitteratur, deckare, sedan mer än ett sekel en uppskattad och flitigt läst genre.

Med tanke på hur mycket som skrivits både av värmlänningar och om Värmland, ligger det nära till hands att tro att det finns ett rikt bestånd av deckare med handlingen förlagd till landskapet. Fel: faktiskt var begreppet Värmlandsdeckare i praktiken okänt ända fram tills för några år sedan. Men en förändring har alltså skett, och pågår ännu. Detta har i sin tur ökat intresset för äldre kriminallitteratur från Värmland, såväl hos deckarvänner som hos värmlandiana-samlare.

Och visst finns det författare och titlar som är väl värda att söka finna. Vi kan gå ända tillbaka till den svenska kriminallitteraturens rötter i de s.k. sensationsromanerna, som ibland lite felaktigt benämns kolportageromaner. I Dag Hedmans banbrytande bibliografi *Prosaberättelser om brott på den svenska bokmarknaden 1885–1920* (1997) listas bl.a. *Lumphandlarn i Stadsgården* (1885) av Lars Johan (pseud. f. Johan Oscar Govenius), *Nemesis eller Kärlek och brott* (1901) av Fredrik Wretberg – möjligen är det också en pseudonym, boken blev i alla fall populär och har publicerats under minst två andra titelvarianter – samt *Solen i Karlstad eller Jänta å ja* (1903–04) av Gunnar Forssman (och vem han än var, så var han inte Gunnar Örnulf, som flera källor felaktigt uppger).

Samtliga dessa tre är läsvärda – Forssman är t.o.m. riktigt bra! – och har väsentliga delar av handlingen förlagd till Värmland. Men de utspelas också i bl.a. Stockholm, och renodlad Värmlandslitteratur är romanerna därmed inte. Detta är värt att hålla i minnet: det finns deckare (och givetvis också andra böcker) som innehåller goda skildringar av Värmland, utan att därför vara Värmlandsromaner i egentlig mening.

Ett exempel är värmländskan Maj Britt Källbacks *Skönt att hon är död* (1978). Handlingen utspelas till större delen i Stockholm, men det finns ett långt, roande avsnitt om ett besök i Glava-bygden. Ett annat exempel är *Vilddjurets tal* (1999) av Ulf Durling – ett av de riktigt stora namnen i svensk kriminal-litteratur – i vilken författaren avslöjar sina Värmlandsanor på modernet, och dessutom låter en hel del av handlingen utspela sig bl.a. i och runt Kil och Sunne. Nämnas kan även Torbjörn Stockfelts *Överfall på öppen väg* (1976), där ett gäng terrorister har sitt högkvarter i de nordvärmländska finnskogarna, medan deras förbrytelser begås på annat håll.

Men tillbaka till sensationsromanerna. De tre ovan nämnda exemplen är givetvis inte vad vi i dag kallar *deckare*. De har dock kriminallitterära intriger och inslag som är av intresse också för deckarvänner, inte minst av historiska skäl. Självklart finns många fler böcker som helt eller delvis handlar om brott och brotts-

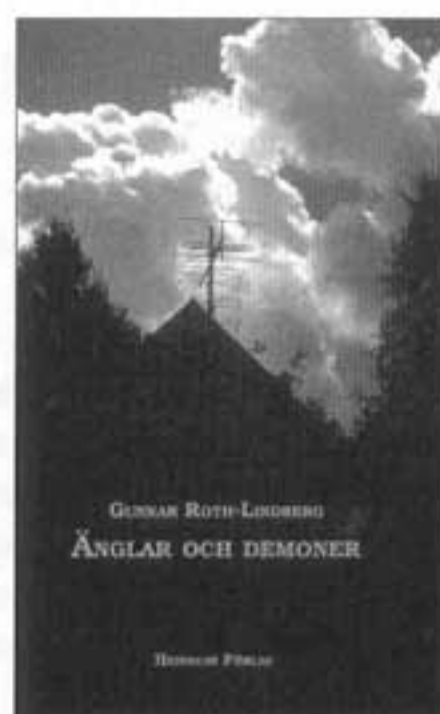

BILD UR JÄNTA Å JA AF GUNNAR FORSSMAN, 1904: Han fann sin hustru i kompanjonens armar och sköt honom på stället.

lingar utan att de för den delen är kriminalhistorier. Vad man vill kalla t.ex. Erik Norelius *Agostino den galne. Kriminalkrönika från Värmland* (1966) är en smaksak: jag kallar just den kriminalhistoria, medan jag finner det formellt svårt att sätta samma stämpel på t.ex. Jan Nordstrands *Elvisevangeliet* (1999), trots att mord och andra brott begås i värmländska Torsberg (som Torsby-borna lär känna igen, tidsskildringen är mycket pricksäker).

Den första *riktiga* Värmlandsdeckare jag hittills kunnat spåra är *Hemligheten på Almnäs* (1915) av pseudonymen Christian Wall, som 1922 publicerades i ny upplaga, utökad med några fristående humoresker, under författarens eget namn, Sigge (eg. Sigfrid) Strömberg. Nästan lika tidiga är *Storskogens hemlighet* (1916) av Johan Kaselli och *Kussovskas arvet* (1918) av Tom Ljung (pseud. f. Emanuel "Manne" Löfgren). Åtminstone de två förstnämnda är bra för sin tid, och sökta av samlare. Böckerna av Wall och Ljung utspelas sig uttalat i Värmland, men det är oklart exakt var. Kasellis roman skildrar en namnlös *bergslagsbygd*, men Karlstad nämns, om än i förbigående.

Överhuvudtaget är det förvånansvärt många Värmlandsdeckare där handlingen utspelas sig på fiktiva orter – inte sällan är det t.o.m. svårt att få grepp om vilken del av Värmland det handlar om. Ibland är det tveksamt om miljön är Värmland eller

Dalarna, t.ex. i de tre kriminalhistorier som Sigge Stark (pseud. f. Signe Björnberg) skrev, *Trollmakt* (1942), *Vem var den skyldige?* (1945) och *Myrens hemlighet* (1954). De utspelar sig i *finnbygd*, och eftersom Björnberg under många år var bosatt i Värmland känns det naturligt att i tankarna förlägga handlingen hit.

Typisk i det sammanhanget är också *Mord på brukskontoret* (1968) av Egon Kall (pseud. f. värmlänningen Egon Carlsson). Benämningen *värmländsk* förekommer två gånger i boken – i övrigt kunde historien lika väl utspela sig i Bergslagen eller Dalsland – eller Småland. Biskop Jan Arvid Hellströms underskattade psykologiska pusseldeckare *Ulven* (1994) är dock förlagd till Dalarnas finnskog, om än uttalat alldeles vid gränsen till Värmland. Den tar dessutom upp ett aktuellt ämne: vargskräck.

Några av den svenska deckarvärldens större namn har även de gjort enstaka nedslag i Värmland. Torsten Sandbergs *Gåtan på Granliden* (1936) har gott rykte – den gavs f.ö. ut på nytt häromåret i Bonniers deckarklassikerserie – och Maria Lang hetade i *De röda kattorna* (1965) runt mellan Mårbacka och andra litterära värmländska vallfartsorter i vad som dessvärre inte är något av hennes starkare nummer. Bättre lyckades Stig O. Blomberg med *Mordplats Klarälven* (1991), som kom i *Årets deckarsviten*.

Enstaka böcker av enstaka författare – mycket mer är det inte. Förrän polismannen Per-Arne Gustafsson efter sin debutdeckare *Vasastenen* (1969) själv flyttade till Värmland, och lät sina tre övriga kriminalromaner – *Spindeln och flugan* (1972), *Dödens stela docka* (1977) samt *Kuriren* (1984) – utspelas där. De två första är moderna pussel, den tredje en rätt brutal thriller om knarksmuggling.

Även om ovan nämnda titlar på intet sätt utgör en komplett förteckning visar den i alla fall en sak: Värmlandsdeckare var sällsynta gäster på de litterära brottsplatserna. För några år sedan började emellertid bilden ändras, och det inte lite.

1997 kom Philip Johnsson, då landstingsråd i Värmland, med sin första kriminalhistoria skriven i samarbete med Lennart Lauenstein från Göteborg. Parets romaner har kanske mer att ge som politiska satirer än som deckare, men det är mycket Värmland i samtliga – alldeles särskilt i *Dubbelmordet i Filipstad* (2000), en av deras bästa, som bl.a. inkluderar ett farsartat statsministerbesök i Ransby.

Samma år kom märkligt nog en annan deckare i Filipstadsmiljö, *Den ammande polisen* av Birgitta Edlund, som förra året följde upp med *Den badande kocken*. Och året bjöd minsann på

ännu en värmländsk debutant i genren, Berndt Andersson och hans *Hönsen värper små ägg i år*, en thriller från andra världskrigets dagar i gränstrakterna mot Norge.

Förra året debuterade åklagaren Tove Klackenbergh (bosatt i Stöpafor) med *Påtaglig risk att skada*, som utspelar sig i en fiktiv värmländsk ort – fast det är tingshuset i Sunne som pryder omslaget. Lagg hennes namn på minnet, boken fick Svenska Deckarakademiens debutantpris, och hon har lovat återkomma!

En annan fjolårsdebutant är förre prosten i Ekshärad, Gunnar Roth-Lindberg, vars originella *Änglar och demoner* har kallats *värmländsk kriminalkröna*, och det är ingen dum beskrivning.

Nej, jag har inte glömt *Värmlands deckardrottning*, Sunnebon Helene Tursten. Dock har hon ännu inte skrivit någon Värmlandsdeckare, hennes böcker utspelas huvudsakligen i hennes forna hemstad Göteborg.

Fast man skall komma ihåg, att även om Värmlandsförfattare förlägger handlingen i sina romaner till andra orter kan de ha värmländskt intresse ändå. *Hallonfallet* (1967) – med den lite ursäktande undertiteln *Kanske en deckare* – av pseudonymen Paul Badura Mörk utspelar sig i Bohuslän. Men när romanen kom i en lätt reviderad version 1985 under författarens riktiga namn, Göran Tunström, hävdades att en del av persongalleriet hade sin bakgrund i Sunne. Må vara hur det är med den saken: men när Tunström skriver om människor i ett litet svenskt landsortssamhälle torde hur som helst en värmländsk bris svepa över berättelsen.

Det finns alltså i dag så pass många kriminalromaner i Värmlandmiljö att vi kan tala om *Värmlandsdeckare* som ett litterärt begrepp.

För dem som samlar värmlandiana är detta ett hittills skäligen outforskat område, som är väl värt att sätta sig in i. Det växer raskt, och *lokaldeckare* eller *regionaldeckare* har blivit allt mer efterfrågade på antikvariat och bibliotek.

Dessutom, icke att förglömma – många kriminalromaner är inte bara spännande läsning utan även god litteratur.

Johan Wopenka, bl.a. ledamot av Svenska Deckarakademien, en av grundarna av Skandinaviska Kriminalistsällskapet (SKS), ansvarig redaktör för deckartidskriften *Jury*, dessemellan journalist på GT/Expressen i Göteborg.